

Les ocupacions al barri extramurs de Sant Pau del Mercadal Intervenció en l'àmbit del Complex Vialia

Als següents paràgrafs donarem una visió de conjunt de l'evolució del barri de Sant Pau del Mercadal, situat fora muralles; des de les primeres freqüentacions amb la instal·lació de la necròpolis d'època romana, passant per l'efímer barri medieval, les guerres i setges patits per la ciutat des de l'anomenat front de Magdalena en època moderna, fins a la construcció de la línia de ferrocarril al 1861.

Paraules clau: Sant Pau del Mercadal, necròpoli romana, cànem, barri medieval, "retranchements", Lleida, estació.

In the following paragraphs we are going to give an overall view of the evolution of the Sant Pau de Mercadal quarter, that was in the outskirts of the historic city, from the first occupation with the installation of a Roman necropolis, through the ephemeral feudal quarter and the defensive structures of the called front of the Magdalena that were built during the sieges and wars that the city suffered in modern epoch, to the construction of the first railway station in 1861.

Key words: Sant Pau del Mercadal, roman necropolis, hemp plant, feudal quarter, "retranchements", Lleida, railway station.

Introducció

Sis anys després de la primera intervenció a la zona i quatre dels sondejos per acotar l'espai, es va emprendre l'excavació en extensió de tot l'àmbit d'actuació urbana, que havia de transformar una antiga zona de magatzem i aparcament en un equipament per a la terminal ferroviària i un nou vial que, travessant el riu Segre, ofereix una nova entrada a la ciutat.

Els primers resultats havien estat encoratjadors i amb aquesta darrera campanya preteníem poder traçar una projecció versemblant de l'evolució del barri des dels seus inicis. L'obra suposava exhaurir tota l'estratigrafia d'una zona propera als 6.700 metres quadrats, tot i que la zona que realment havia ofert resultats positius a les prospeccions era d'uns 5.000 metres quadrats aproximadament.

Gràcies als sondejos previs, es va organitzar el treball delimitant una zona de perill més evident

i dos zones més de seguiment. El primer metre i mig es va retirar amb maquinària pesant i també els 50 cm següents, però amb una atenció especial, fins que van desaparèixer les restes de terres acumulades al segle XIX per a la construcció de la línia de ferrocarril.

A partir d'aquell moment el treball es realitzà exclusivament de forma manual. L'extensió i la logística de desenvolupament de la pròpia obra va obligar a la participació d'un nombrós grup d'operaris que van fluctuar entre els nou i fins un màxim de vint-i-tres, a més d'una sèrie de màquines excavadores que anaven enretirant els nivells superficials i obrint espai.

El cost de personal no especialitzat i maquinària va ser assumit per la promotora de l'obra (ADIF - Metrovacesa), mentre que els tècnics (arqueòlegs i delineants) van ser aportats per l'Ajuntament de Lleida.

La campanya final es va desenvolupar entre els mesos de novembre de 2008 i març de 2009.

Recull històric

A partir de la conquesta cristiana dels comtes Ermengol IV d'Urgell i Ramon Berenguer IV de Barcelona i la posterior capitulació, Lleida inicia la seva etapa feudal amb una repoblació, atès que la població musulmana queda fora dels límits fronterers.

Per a una millor implantació territorial s'inicia la creació i organització parroquial. En aquest sentit, l'Església tindrà un paper fonamental en l'estructuració social i territorial del poder.

Les notícies que tenim de la creació, existència i extinció de la pobla del Mercadal provenen fonamentalment de les recopilacions realitzades per J. Lladonosa a partir de l'Arxiu Capitular de Lleida i l'Arxiu Municipal (Llibre Verd i Llibre Verd petit de la Paeria respectivament). Creat a partir de la conquesta cristiana, aquest indret havia tingut ja una importància inicial amb la situació de la necròpolis de la ciutat en època romana, les notícies de la qual ens arriben amb la construcció de la nova estació del ferrocarril al 1926. En aquesta ocasió els treballs, que foren duts a terme amb els mitjans del moment, van consistir en la recuperació dels materials més evidents sota la direcció de la Comisión Provincial de Monumentos i en particular de la mà de Salvador Roca i Lletjós (Pérez 1992: 200).

Deixant de banda aquest episodi inicial, la fundació de la parròquia de Sant Pau és al 1168 i segons l'*Ordinatio Ecclesie Ilerdensis*, forma part de la prepositura de Santa Maria Magdalena (Lladonosa 1971: 174). Poc temps després Alfons el Cast estableix al 1174 el lloc i el dia en què es farà el mercat setmanal, triant com a lloc aquest, fora de les muralles velles de Magdalena i el dijous com a dia per celebrar-lo. La informació recollida per J. Lladonosa (Lladonosa 1978: 21-63) ens apropa a referències dels elements existents al barri: d'una banda, descriu una gran plaça porxada propera a l'església, i, de l'altra, una sèrie de carrers com el carrer de Sant Pau davant el temple del mateix nom, el carrer de l'Areny, potser a tocar de la zona més propera al Noguerola, el carrer del Sarraí, el carreró de la Figuera o el carrer dels frares del Carme.

Com a barri eminentment comercial en el moment de la seva creació hi ha una gran quantitat de comerciants tolosans, es mencionen Hug de Blumat, Guillem Hug de Tolosa, Pere De Tarascó, etc. També s'hi fa menció d'un forn i existien basses d'amerar el cànem, existència que s'ha pogut contrastar arqueològicament. Es tracta de receptacles de planta circular amb un extrem allargat en forma de cullera excavats a les argiles on es deixava el lli i el cànem a estovar amb aigua per facilitar la tasca de treure fibres. De vegades, i així ho vam poder comprovar, s'hi afegien pedres per garantir la immersió de la planta (Morán 2006: 364-365).

També estava ubicat aquí el convent dels carmelites calçats tal com revela el nom d'un dels carrers abans esmentats i una mica més vers el nord els hospitalers de Sant Joan de Jerusalem amb els molins associats al Noguerola.

A partir de 1366 amb les lluites entre Pere el Cerimoniós (IV d'Aragó i III de Catalunya) i Pere el Cruel (I de Castella), es commina els veïns que encara viuen extramurs de la ciutat que passin a ocupar els albergs abandonats de l'interior. Així mateix, els habitatges abandonats del Mercadal són enderrocats per tal d'emprar el material en la reconstrucció de les muralles de Lleida.

Poc temps després, moltes cases i graners es transformen paulatinament en horts. La repoblació a la zona de llevant, les pestes i els conflictes polítics van incentivar el gradual buidament de les cases. L'activitat productiva principal passa d'ésser comercial a agrícola.

Al 1382 el Mercadal està habitat només per pagesos, tot i que encara es continuen celebrant els mercats setmanals. Al 1429 no consta ja cap alberg habitat i el mercat es trasllada a la plaça de la carnisseria de la parròquia de Magdalena. Amb la guerra de Joan II el barri queda totalment arrasat i el darrer cop de gràcia serà l'extinció de la parròquia al 1477.

La primera notícia, publicada al 2008, sobre la localització del barri se centrava bàsicament en la identificació de l'església, la necròpolis i una zona de tallers.

En aquest cas, la zona excavada correspon en gran part a la zona d'habitatges. Gràcies a això hem pogut restituir una porció del barri on s'aprecien les dimensions de cadascun dels habitatges i la seva distribució al voltant d'un carrer.

Primers testimonis arqueològics del barri

Les primeres freqüentacions enregistrades en aquest punt es refereixen a la instal·lació de la necròpolis romana de la ciutat. Situada a una de les vies principals de sortida de l'urbs vers el nord, aquesta necròpoli va ser excavada i se'n va recuperar part dels seus materials en el moment de construir l'estació modernista als anys vint del segle passat (fig. 1).

La ubicació precisa ha estat sempre objecte de discussió. L'existència d'un únic plànol realitzat per Ignacio Villalonga sense referències actuals complica molt aquesta tasca. Nosaltres hem volgut intentar situar aquests sarcòfags i per a aquesta feina hem comptat amb l'original d'un plànol de la vella esta-

Figura 1. El descobriment dels sarcòfags romans al 1926.
Foto: Servei d'Audiovisuals de l'IEI.

ció facilitat per personal d'ADIF. Tot i que manca la data podria haver estat realitzat cap al 1916 per les similituds amb el publicat per Catllar i Armengol a l'*Atles de Lleida* amb el núm. 158 (Catllar i Armengol 1986: 375). En aquest plànol apareixen reproduïts tant l'antiga estació com els *docks* o magatzems també anomenats "tinglados".

Digitalitzant ambdós plànols, ampliant-los a la mateixa escala i prenent com a referència la mida dels sarcòfags de pedra, hem pogut trobar un únic magatzem que manté les proporcions del plànol de Villalonga. És a partir d'aquest anomenat "tinglado" que se situa l'estació de referència i els sarcòfags.

Més complicada és la interpretació de la menció de l'eix del camí de Corbins, que pensem que és més

una forma d'orientar les restes que una veritable indicació d'on se situava el camí. Afortunadament la inclusió del nord geogràfic corrobora la situació que en aquest moment proposem així com els testimonis orals que menciona Pérez al seu article (Pérez 1992: 200). L'únic argument que podria posar-ho en dubte és la relativa llunyania de l'eix del camí de Corbins, com a continuació del *cardo* Màxim de la ciutat, que aproximadament situem en l'eix de l'actual carrer Cardenal Remolins. De tota manera, l'extensió de les necròpolis pot variar per molts factors i si bé és cert que es desenvolupen a partir dels eixos viaris, també és cert que les restes es poden dispersar en una àrea bastant més ampla. És per això que creiem que el fet que l'eix del *cardo* estigui aproximadament

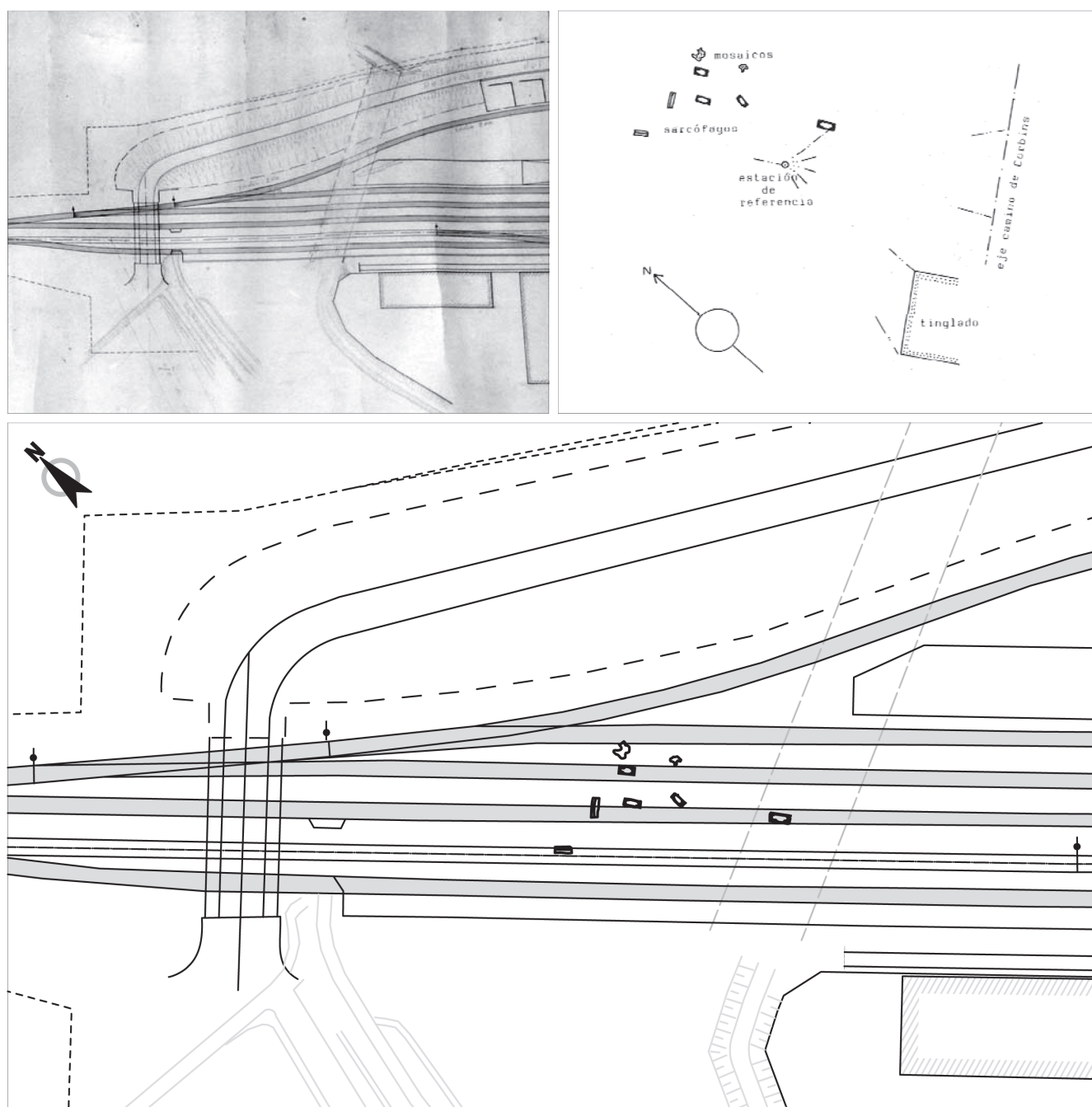

Figura 2. Localització del lloc on van ser trobades les restes de la necròpoli romana al 1926. A dalt a l'esquerra, una part d'un plànol de serveis datat aproximadament al 1916 proporcionat per personal d'Adif; a la dreta, el plànol croquis de Villalonga amb els elements de referència. A sota, el resultat de combinar ambdós plànols. El pont que apareix és el mateix encara avui existent al carrer Comtes d'Urgell.

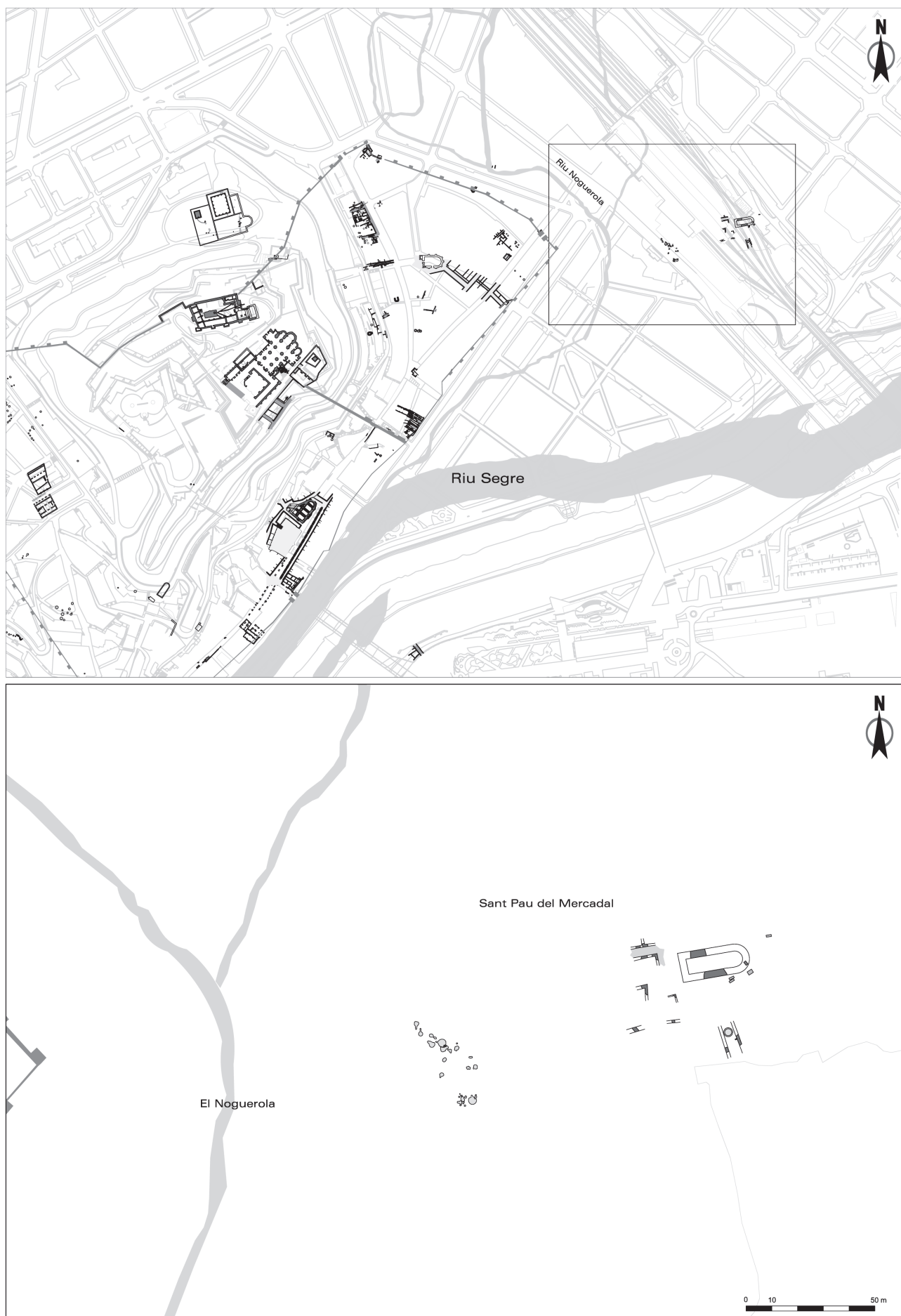

Figura 3. A la imatge superior, situació del barri de Sant Pau del Mercadal respecte a la ciutat medieval als segles XIII-XIV i de les restes medievals aparegudes a la resta de la ciutat. A la inferior, restes de la primera fase del barri de Sant Pau del Mercadal. Segles XIII-XIV. Al voltant de l'església apareixen els primers habitatges mentre que en el barri industrial només tenim les basses per al tractament del cànem.

a 200 metres, no impedeix que acompleixi aquesta funció. Un exemple molt proper d'això el tenim a la necròpolis de *Tarraco* (TED'A 1987) (fig. 2).

Pel que fa a la presència de mosaics, és més difícil interpretar la seva funcionalitat. Sense referència a un recinte martirial, tan sols ens queda pensar en algun tipus d'habitatge suburbà. No podem parlar, doncs, d'una continuació de culte des d'època romana baiximperial fins al moment medieval cristià. Les restes trobades d'enterraments cristians són bastant més lluny del lloc que ara estem determinant. Avui en dia sabem que l'església i gran part del barri estan al sud gairebé en línia amb l'actual carrer Jeroni Pujades i la plaça Noguerola. Aquestes restes, sobretot l'església, han aparegut sota els edificis de l'estació antiga, tal com hem corroborat en el moment del seguiment en el rebaix de les vies. D'altra banda, els sarcòfags d'època romana situats al plànol són més propers, tal com es pot apreciar, al pont del carrer Comtes d'Urgell.

Fins ara no s'ha trobat cap altra necròpolis al voltant de la ciutat romana. Existeixen, però, enterraments dispersos a l'interior d'*Ilerda* que hem d'interpretar més com un fet puntual que com un costum que va prenent força. Només una petita representació al carrer Democràcia es podria interpretar com una continuació de culte que torna a aparèixer en època medieval, però sempre amb molts interrogants (Morán, Gil, Lorient i Payà en premsa).

Ben al contrari del que succeeix en altres èpoques, la ciutat andalusina sembla prescindir d'aquesta porció de terreny. De tot el volum de materials remenats i extrets a la zona, del període andalusí només ha aparegut ceràmica i amb bastant seguretat forma part

de deixalles puntuals o elements aprofitats fruit de processos postdeposicionals.

No hi ha restes d'estructures i no és fins a l'època feudal (i ben entrat el segle XII) que hi trobem la primera edificació.

La creació del raval de Sant Pau del Mercadal

Com hem dit abans, el bisbe Guillem Pere de Ravidats fundà la parròquia de Sant Pau del Mercadal al 1168, consagrant el temple sota l'advocació de sant Pau. La seva ubicació ja va ser objecte de publicació (Morán 2006: 364). Es tracta d'un edifici romànic amb uns fonaments molt potents construïts amb la mateixa tècnica amb què es bastí l'església de Sant Joan o la de Sant Martí, amb dos alineacions paral·leles de pedres ben escairades que formen el folre que es rebleix de morter de calç i pedres. La seva orientació situa la capçalera a l'est, com marquen els cànons. Al seu voltant es desenvolupa una àrea de necròpolis amb sepultures de dos tipus diferents, unes en caixa de lloses situades sobretot a la zona més propera a l'església i la capçalera, i les altres, que són les més generalitzades, en fossa simple on s'ubicava la caixa de fusta, segons s'ha pogut constatar a partir de la presència de claus de ferro al voltant de les restes. Hi ha un tercer tipus del qual tenim un exemple segur i un altre de probable. Són els enterraments col·lectius, en un d'ells s'hi comptabilitzaren fins a 8 individus inhumats (Morán 2006: 363) (fig. 3).

Després de la cerca, hem pogut identificar les restes de l'edifici parroquial als plànols moderns i hem confirmat que com la resta d'esglésies romàniques

Figura 4. Detall del plànol núm 43 de l'*Atlas de Lleida*, Catllar i Armengol 1987. Aquí s'aprecia la situació de l'església parroquial i les capelles.

aquesta tenia petites capelles annexes. Val a dir que la porció que nosaltres havíem vist en excavació no donava a entendre aquest punt. Lladonosa menciona, seguint les fonts escrites, com el temple tenia diferents capelles i beneficis. A l'altar major hi havia la capella de Santa Maria de l'Esperança. N'hi havia una altra dedicada a santa Margarita (fig. 4).

Des de la creació de la parròquia fins al total desenvolupament del barri, passa un temps. Aquest temps es tradueix en diferents fases arqueològiques de les quals ara parlarem.

Si la dada més antiga coneguda és l'establiment de l'església, a la segona meitat del segle XII, els nivells arqueològics recuperats ens parlen ja de ben entrat el segle XIII. Aquests nivells més antics es relacionen amb l'explotació del cànem a la banda més propera a la desembocadura del Noguerola. Aquesta zona més baixa i propera al riu es justifica per la necessitat de l'aigua per complir tot el procés de tractament de la planta per tal de transformar-la en fibres tèxtils (Morán 2006: 364-365). De la presència d'aquesta indústria ens parla també Lladonosa. Sembla que era un treball habitual que es concentrava en aquesta banda de la ciutat i a les dos ribes del Noguerola, com ho vam poder comprovar també a l'excavació realitzada a la Int. 205 al carrer Anselm Clavé (fig. 5).

Si sembla clar que la zona industrial se situa en aquest extrem, és també probable que les edificacions més nobles i els habitatges dels comerciants del barri estarien al voltant de l'església. El problema de definir aquests àmbits rau en el fet que la intervenció duta a terme a prop de l'església consistí en un seguiment superficial dels rebaixos i només en dos punts molt concrets s'exhauriren els nivells arqueològics. Així doncs, hem de parlar no tant de cronologia com de tipologia. Certament, els murs que trobem a la zona de sota les vies tenen un aparell regular, lligat amb morter, en la línia dels trobats en altres indrets de la ciutat en aquesta fase, és a dir, entorn els segles XIII-XIV, per la qual cosa se suposa una construcció no ja coetània a l'església, sinó supeditada a la seva situació.

Val a dir que, malgrat aquesta reduïda informació, ens vam atrevir a interpretar un espai entre murs com un possible carrer. Lladonosa parla de diferents carrers

i una plaça porticada amb font. És ben probable que en la primera construcció de la línia de ferrocarril i la seva estació es destruïssin totes les restes i només en quedin petits testimonis, conservats segons la cota, de fonamentacions i sempre sense pavimentacions que ens poguessin oferir notícies sobre l'ús del barri.

Els testimonis escrits ens parlen de la visita de S. Vicenç Ferrer a la ciutat i com els quatre paers el van anar a esperar als afores, entre el Mercadal i el convent dels carmelites (Lladonosa 1971: 520). Aquest no devia ser lluny de l'església ja que a l'Arxiu Municipal es recullen informacions sobre petits conflictes entre la comunitat religiosa i el rector de la parròquia de Sant Pau, com per exemple el de la demanda d'aquest contra la cessió del carrer dels carmelites al convent, atès que hi havia la carnisseria parroquial (Lladonosa 1978: 40).

La distinció entre les restes de la parròquia i el convent ha estat difícil, ja que no tenim gaires arguments que ens facin inclinar la balança d'un costat o d'un altre. De tota manera, si fem una petita aproximació als convents coetanis, veurem com aquests se situen fora muralla i als afores també dels barris extramurs, com per exemple el convent de Sant Domènec al Camp de Mart, el dels trinitaris a Cappellet o els de Sant Francesc vora el camí d'Osca, tots literalment al camp. Els fonaments de l'església localitzada, però, són en una zona més cèntrica del barri si tenim en compte la totalitat de les restes.

Després de consultar i comparar planimetries d'època moderna amb les restes exhumades hem localitzat dos indrets més marcats com a ruïnes. El primer és a la zona més septentrional, molt a prop d'on hem situat la necròpoli romana. Aquest es correspondria amb la fundació dels hospitalers de Sant Joan de Jerusalem. Són abundants a les fonts escrites les al·lusions als seus molins situats a la riba del Noguerola per tal d'aprofitar el curs d'aigua. Són els anomenats Molins de la Casa Antiga. La Casa Antiga estava comunicada directament amb l'església, que no era gaire gran però tenia diferents capelles dedicades a sant Antoni, santa Anna, sant Jaume, santa Llúcia, sant Pere, sant Miquel i sant Salvador (Lladonosa 1978: 47) (fig. 6).

La ubicació del convent carmelita resulta més complicada. Als mateixos plànols antics apareixen

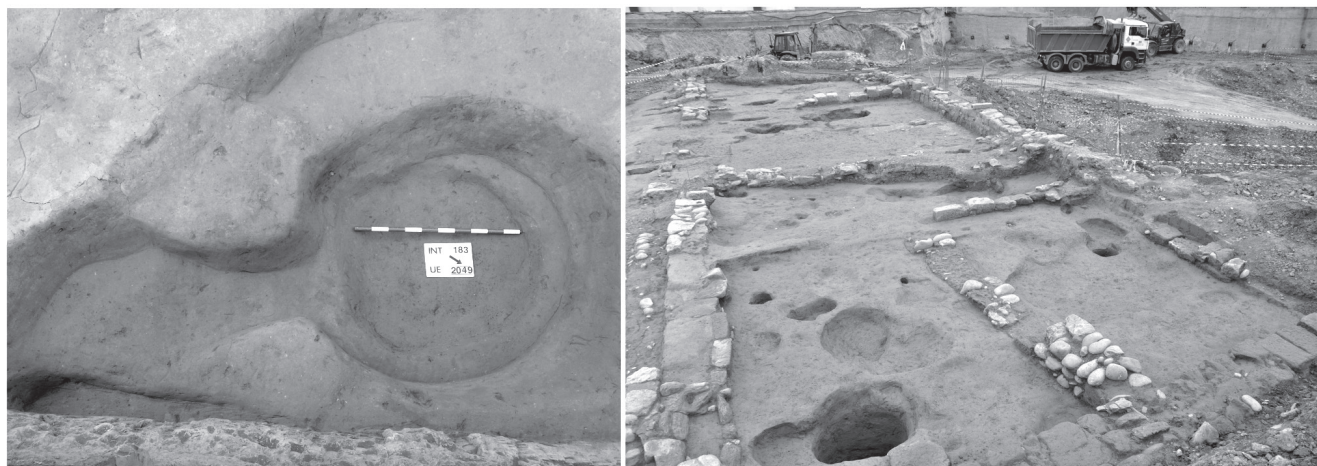

Figura 5. Vista d'una de les basses per al tractament del cànem, sencera. Vista d'altres basses amortitzades per les construccions del segle XIV.

Figura 6. Sobre un plànol de 1707 (Catllar i Armengol 1987: plànol núm. 30), possible ubicació de 1. La “Casa Antiga” dels hospitalers de Sant Joan de Jerusalem, 2. Església parroquial de Sant Pau del Mercadal, 3. Convent dels carmelites.

altres *ruïnes* situades més al sud-est a prop d'una sèquia. La proximitat al Mercadal i la seva parròquia ens fan pensar en la possible situació però no hi ha suficients dades.

Tant l'un com l'altre desapareixen al 1641 quan M. de Rogles dona l'ordre d'enderrocament dels edificis situats fora del recinte emmurallat.

La cronologia d'aquesta primera ocupació és difícil d'establir. Els materials no són abundants i menys en aquesta primera fase. Així mentre que a la banda de l'església només recuperarem fragments informes de gerres vidrades i ceràmica comuna oxidada, a la zona industrial els materials no es relacionen amb la implantació sinó amb l'amortització de la primera fase, és a dir, són peces trobades als estrats que rebleixen les estructures creades per a la transformació del cànem. Per contra, no tenim constància de

nivells anteriors, els tallats pels retalls de les basses. La cronologia d'aquests és relativament tardana. Com ja hem suggerit amb anterioritat, els materials que ens parlen de la nova fase d'urbanització a la banda occidental o que hem denominat industrial, se situen cap al final del segle XIII i l'inici del següent. Els elements més freqüents, tret de les produccions pròpiament de cuina en cocció reductora i oxidada, són els plats decorats en verd i manganès d'origen llevantí (tallers de Paterna i Manises) i safes manresanes i lleidatanes.

La consolidació i la fi del barri

Aquesta etapa s'inicia amb la reconversió de la zona artesanal en habitatges. El canvi respon a un projecte previ d'ordenació urbanística. Ve avalada aquesta afir-

mació per l'anàlisi dels habitatges excavats, sobretot a la darrera campanya d'excavacions. Es va poder observar que ja des del primer moment es traça un carrer orientat nord-sud, dotat amb una claveguera central excavada a les argiles estèrils. Amb aquesta mateixa tècnica es tracen les façanes i les mitgeres de les cases. La "tècnica" consisteix en l'excavació dels habitatges deixant l'argila en relleu, mentre que el carrer i l'interior dels habitatges queden a una cota inferior. Els habitatges tenen unes dimensions molt regulars, al voltant de 22 metres quadrats (uns 3 metres de façana per 7 de llarg) (fig. 7). Aquesta metodologia de construcció és completament nova i diferent de tot el que havíem vist i trobat a la ciutat fins ara. El fet de tenir els fonaments a manera de banqueta en relleu i no excavats deu respondre a algun tipus de necessitat específica pel tipus de terreny que acull les construccions o el tipus de materials emprats, com per exemple els còdols col·locats en espiga.

Com ja hem dit abans, el carrer conté una claveguera central construïda amb pedra de diferent mida que probablement estaria coberta amb tapa, tot i que no es va trobar en excavació. També hem localitzat algun baixant domèstic que deriva vers la conducció principal. A més a més, no sabem si amb una utilitat purament constructiva, s'hi localitzaren una sèrie d'olles

enterrades al carrer, a una distància variable entre els 5 i els 6 metres entre elles i separades de la façana una mitjana de 75 cm. Aquestes peces inserides en un forat fet a les argiles restaven gairebé senceres a excepció del fons, que havia estat retallat (fig. 8). En desconeixem la funcionalitat específica, potser es tracta d'una mena de drenatge, tenint en compte que el que envolta aquestes peces és argila i a l'interior del retall s'hi col·loquen graves. Malgrat que la vida del barri no és gaire llarga, es va poder documentar una nova remodelació urbanística relacionada amb una realineació del carrer. Concretament aquest es fa 75 cm més estret, tot i que la configuració no varia gaire. Aquesta fase es registra a partir del segle xv. Segurament coincideix amb l'inici de l'abandonament de molts albergs que es transformen en horts. El carrer s'aniria transformant a poc a poc en camí. Com que l'únic element que manté la seva funcionalitat és l'església, sembla que anirà augmentant la zona de necròpolis en detriment de l'àrea habitada.

Hi ha un altre element coetani al barri comú també en altres barris que tenen una forta relació amb el riu. Es tracta d'un mur de tancament o delimitació. La seva funció bàsica és la protecció contra les avingudes dels rius, tant del Noguerola, pel nord-oest, com del Segre, pel sud. Aquesta tanca sembla haver quedat fossilitzada al parcel·lari actual.

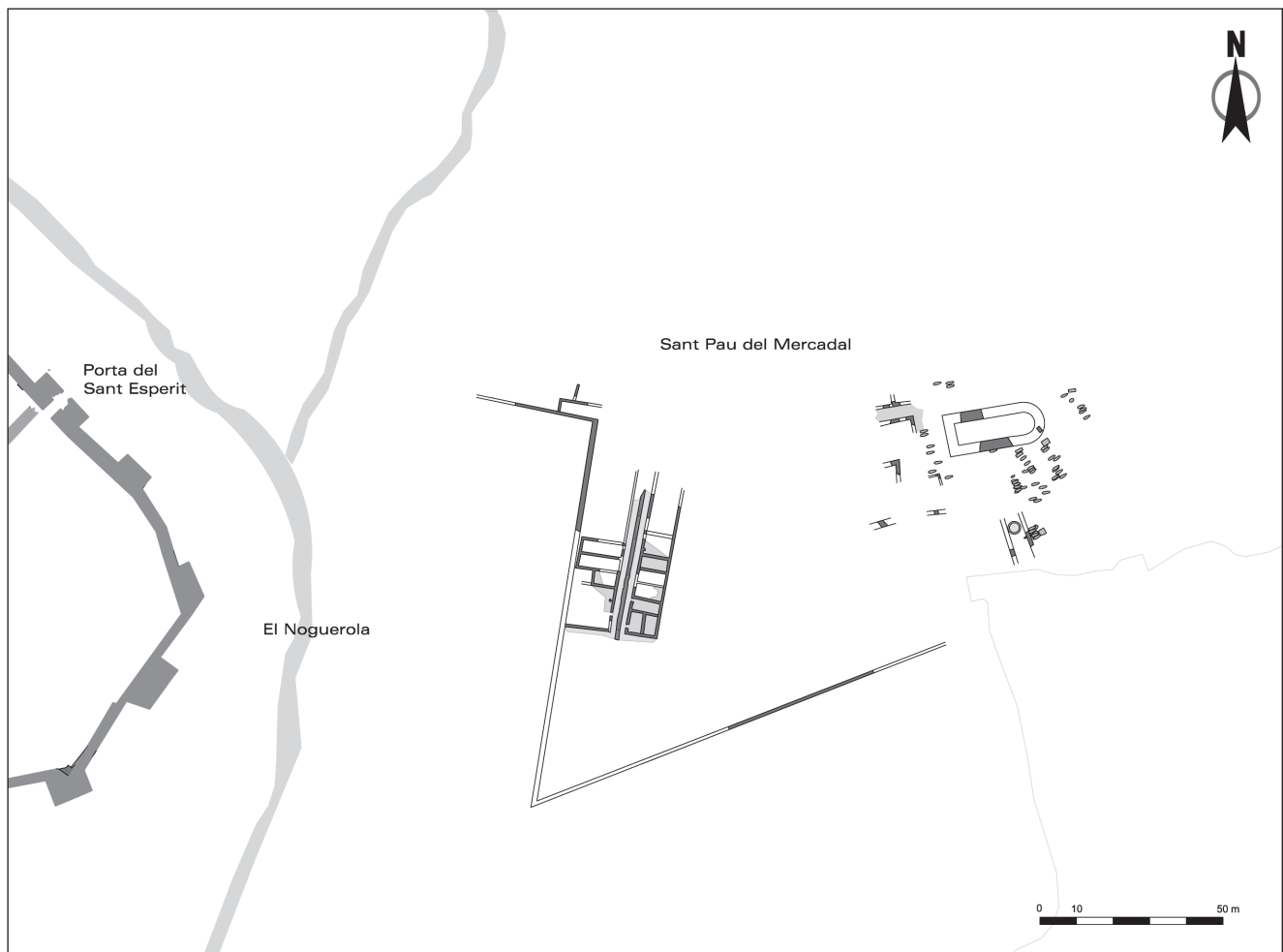

Figura 7. Urbanisme del barri de Sant Pau del Mercadal entre els segles XIV i XV

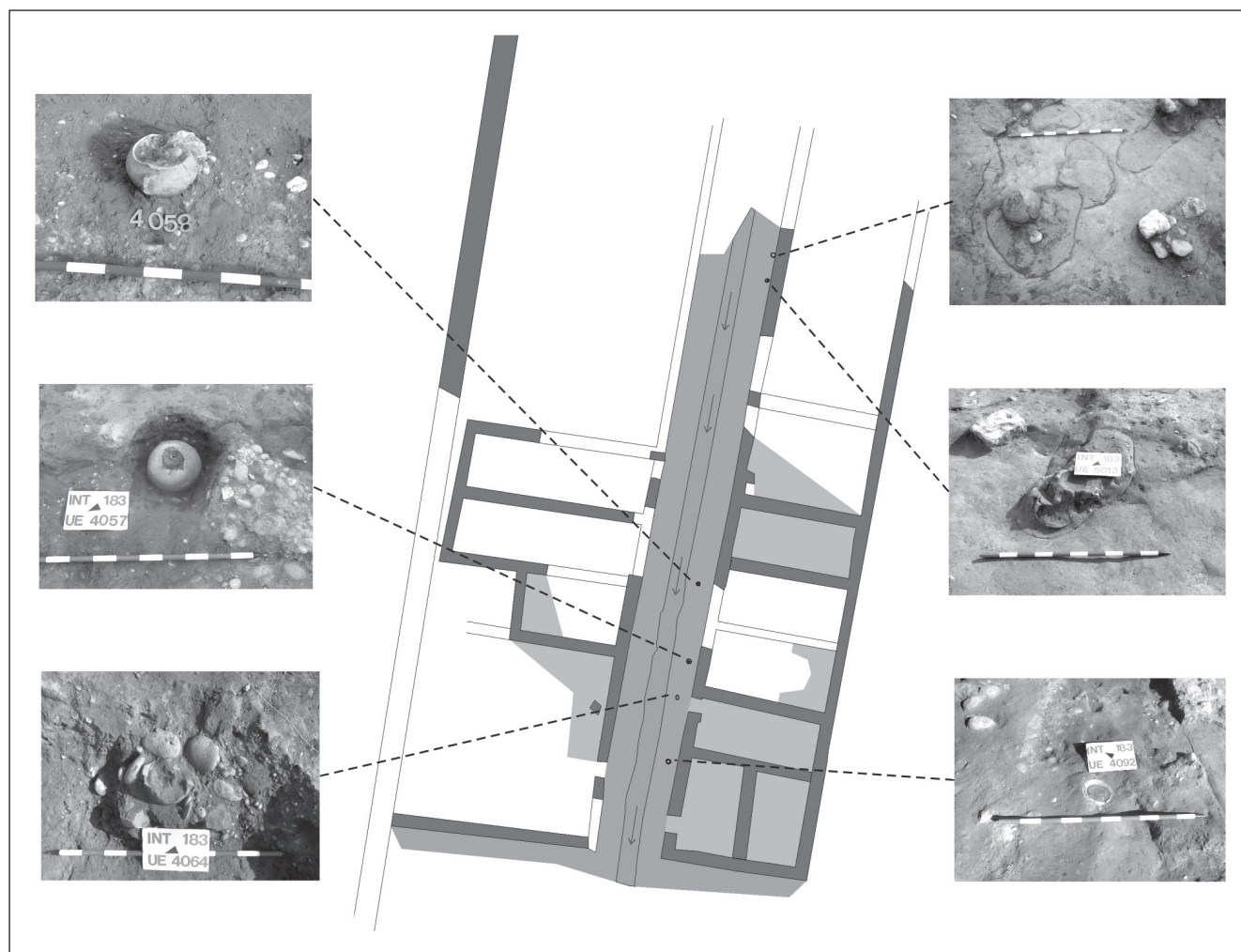

Figura 8. Detall del carrer medieval i dels habitatges amb la localització de les olles enterrades.

L'aparell varia i amb molta probabilitat la línia que separa el Segre va ser reparada diversos cops.

Així doncs, entrat el segle xv s'inicia la desocupació del barri.

El barri després del Mercadal

Després del desallotjament del barri, el 1429 el Mercadal es trasllada a l'interior de les muralles segons mandat d'Alfons el Magnànim, concretament a la plaça de la Carnisseria de Magdalena (Lladonosa 1978: 41). La parròquia s'extingeix segons el capítol de la catedral al 1477, i els murs dels albergs es desmunten per tal d'aprofitar les pedres en la reparació de les muralles de Magdalena. El barri queda totalment arrasat a conseqüència de la guerra amb Joan II. La seva situació, just a la zona enfrontada amb els murs de Magdalena, és a dir a la zona més fràgil de les defenses ilerdenses, fa que l'ocupació en aquest lloc sigui gairebé impossible. Així doncs, aquí només hi trobarem horts o petites zones de cultiu sempre que els esdeveniments bèl·lics ho permetin.

Aquesta ocupació marginal dona com a fruit materials ceràmics amb una cronologia compresa entre els segles xvi i xvii. Es tracta de plats decorats en reflex metàl·lic amb la tècnica de pinzell pinta, plats

decorats en blau i verd, escudelles d'orelletes més o menys desenvolupades, etc.

Les restes més evidents, però, són les que estan relacionades amb la instal·lació de diferents bateries enfrontades als baluards de Magdalena i el Carme i que van deixar també traces als estrats argilosos del barri. Es tracta d'unes trinxeres d'aproximació que permeten a l'enemic apropar-se a l'angle més extern del baluard del Carme. Les trinxeres, que es tracen en ziga-zaga, van unides amb trams paral·lels que és on s'adossen les bateries de camp. Aquesta tècnica, ja emprada al segle xviii, es torna a fer servir a la guerra contra els francesos al segle xix. Els materials recuperats a l'interior d'aquestes són molt escassos i no ens permeten distingir si es corresponen amb la guerra de Successió o la del Francès (figs. 9 i 10), tot i que per la morfologia dels *aproches*, ens inclinem més vers la segona opció.

Altres elements trobats en aquest lloc i relacionats amb els moments de setge són les bales de canó i les granades. Les primeres són projectils massissos de ferro. De les trobades en excavació només una està sencera, amb un diàmetre aproximat d'11 cm. Les granades són cossos esfèrics reblerts de metralla i pólvora que porten una metxa per tal de fer-los explotar a les línies enemigues. D'aquestes hem trobat també fragments,

Figura 9. Trinxeres d'aproximació al front de Magdalena. Plànol de 1834 del setge i presa de la ciutat pel mariscal Suchet (Catllar i Armengol 1987: plànol 91).

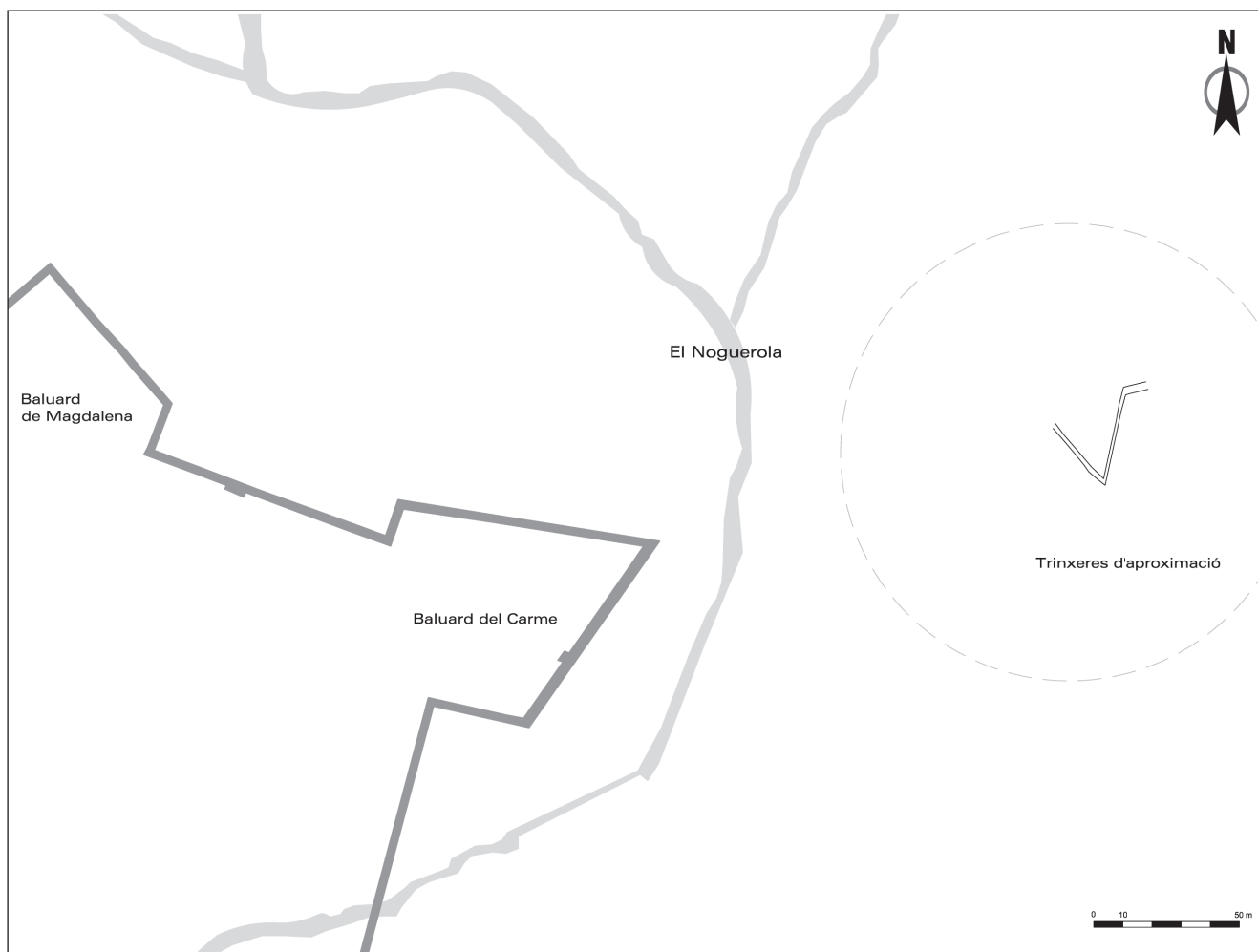

Figura 10. Restes de les trinxeres d'aproximació localitzades en excavació i enfrontades al baluard del Carme.

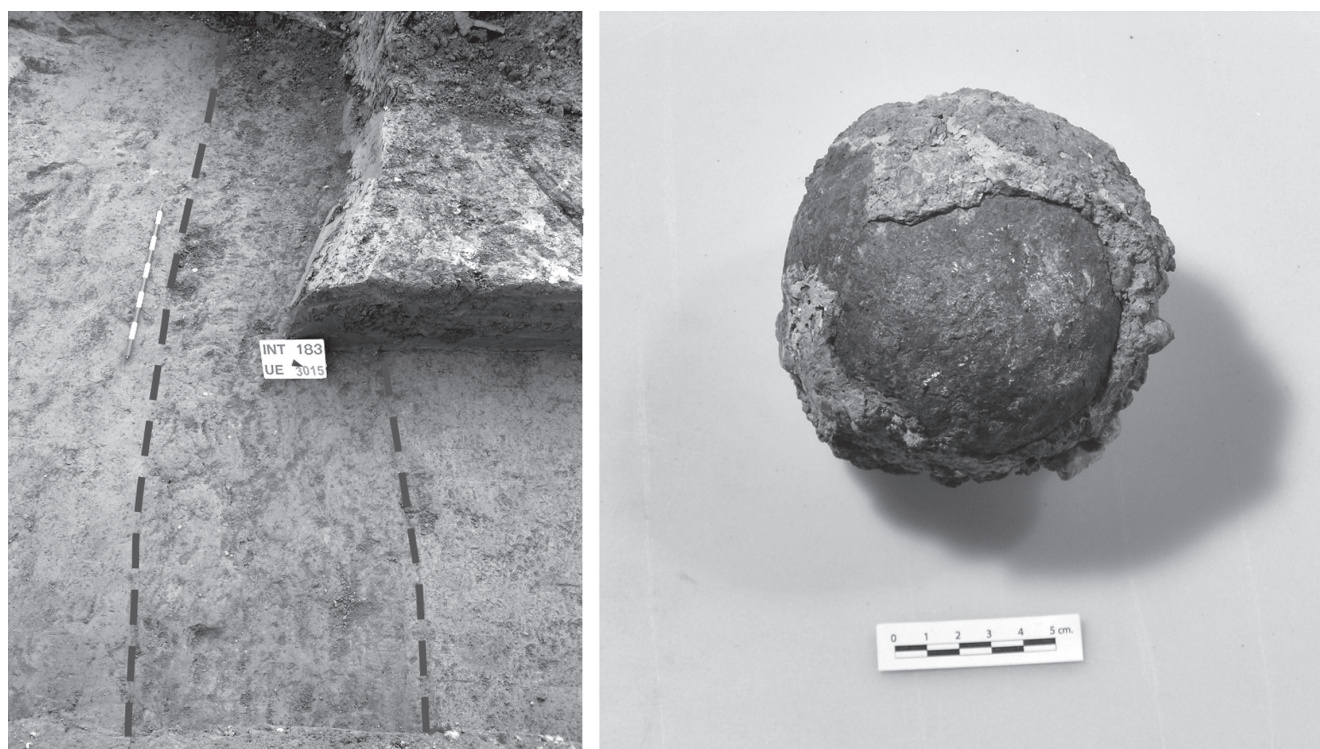

Figura 11. Imatge d'un tram de trinxera excavat a les argiles. A la dreta, una bala de canó recuperada al mateix indret.

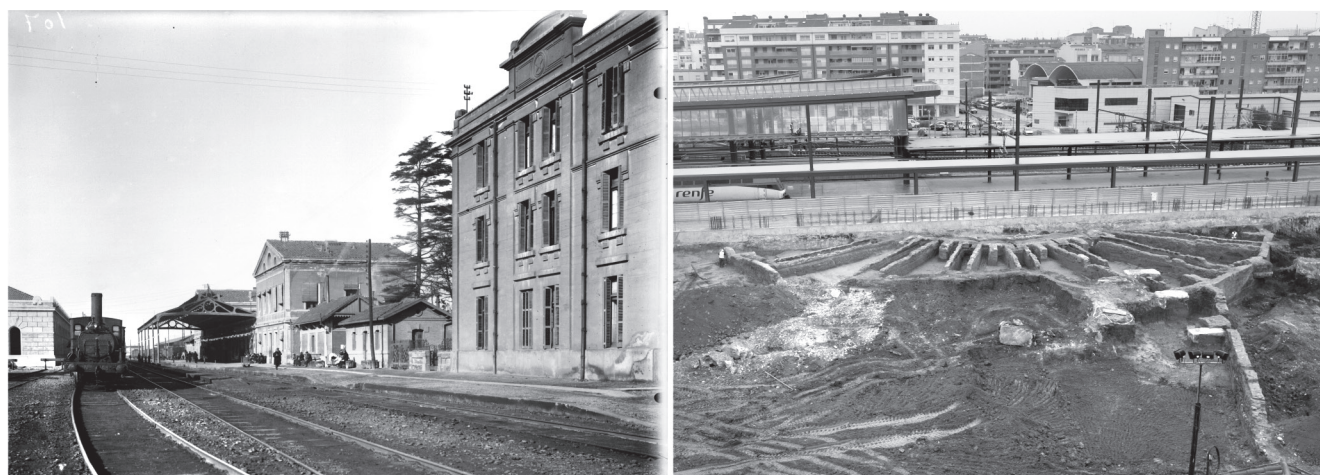

Figura 12. Foto conservada al Servei d'Audiovisuals de l'IEI, on es poden veure els edificis de la primera estació, enfrontada a la modernista. A la dreta, vista aèria de la rotonda de les locomotores en el moment de la seva excavació, gentilesa de L. Delshams.

evidentment llençats des de les defenses de la ciutat. També en excavació localitzarem el que podia haver estat restes de cavalls de frisa o palissades, davant de la trinxera (fig. 11). Un altre tema que aquí no tractarem és la successió de setges que van finalitzar obrint la bretxa del Carme, com a lloc més fràgil i per on penetraren un rere altre els exèrcits que prengueren Lleida a les successives guerres.

La recuperació de la riba esquerra del Noguerola

Els esdeveniments bèl·lics que Lleida va sofrir en els segles anteriors havien amputat una part de la ciutat que no va ser retornada fins al projecte de construcció de la línia de ferrocarril que uniria Barcelona amb Saragossa. Aquest projecte, que obria

a un canvi vers la modernitat, juntament amb l'enderroc de les muralles, portava com a contrapartida uns enormes treballs de moviment de terra que, tal com hem deixat palès al començament d'aquestes línies, va seccionar a cota les acumulacions de les diferents ocupacions registrades a l'indret.

En els treballs arqueològics que hem dut a terme, hem registrat, doncs, també aquestes obres que ben bé podrien emmarcar-se ja en l'arqueologia industrial. La infraestructura va adequant-se a les necessitats que en cada moment requereix el seu funcionament òptim.

Per una banda, aparegueren les fonamentacions dels edificis annexos a la primera estació, que estava situada enfront de l'actual modernista, tal com s'aprecia a la imatge (fig. 12). Per altra banda, restes més relacionades amb el propi funcionament de la infraestructura com la rotonda de les locomotores.

Construïda amb maçoneria, aquesta rotonda servia de magatzem i taller de les locomotores a vapor. De planta semicircular, contenia una plataforma giratòria al centre que servia per fer el canvi de sentit de les locomotores. Però no va durar gaire temps i als plànols de 1910 ja no hi és present. És important remarcar l'esforç per tal de reblir i terraplenar l'espai entre el riu i la cota de la línia ferroviària que queda molt ben reflectit en els rebles de grava combinada amb la carbonissa o escòria de carbó que hem trobar al llarg dels treballs d'excavació i seguiment.

Al llarg del temps, en aquest espai guanyat a la topografia antiga, s'acull la construcció de diversos magatzems, cotxeres, vies de servei i fins i tot l'econo-

mat, integrant-lo en la quotidianitat ciutadana. A hores d'ara, una nova remodelació en l'àmbit de l'estació motivada per la creació de la línia d'alta velocitat ens ha permès endinsar-nos en la recuperació del barri desaparegut, un lloc que ara es transforma en motor d'impuls de la Lleida del segle XXI essent una de les principals apostes en el terreny de la mobilitat i projecció a la resta de l'Estat.

Marta Morán Álvarez
Arqueòloga de l'Ajuntament de Lleida
Av. Fontanet, 26 25001 Lleida
973 222 641
mmoran@paeria.es

Bibliografia

CATLLAR, B., ARMENGOL, P. (1987). *Atles de Lleida segles XVII-XX*. Lleida.

LLADONOSA, J. (1971). *Història de Lleida*. Vol. I. Tàrraga.

LLADONOSA, J. (1978). *Las calles y plazas de Lérida a través de la historia*. Vol. V. Lleida.

MORÁN, M. (2005). Sant Pau del Mercadal. El retrobament d'un raval de la Lleida medieval. *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 15: 362-366.

MORÁN, M., GIL, I., LORIENTE, A., PAYÀ, X. (en premsa). Enterraments dispersos a la *Ilerda* tardo-antiga. *Arqueologia funerària al nord-est peninsular. SS VI-XII. Problemes de cronologia*. Barcelona, 18 Novembre 2009.

PÉREZ, A. (1992). Los hallazgos de la zona de enterramientos en torno a la estación de ferrocarril de Lleida. *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 2: 199-216.

SABATÉ, F. (2003). *Història de Lleida*, vol. 2. *Alta edat mitjana*. Lleida.

TALLER ESCOLA D'ARQUEOLOGIA (1987). *Els enterraments del parc de la ciutat i la problemàtica funerària de Tàrraco*. Tarragona.